

УДК 343.918.1

DOI: 10.31733/2078-3566-2019-2-162-166

Макотченко Л.М.©

аспірант

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ДЕТЕРМІНАЦІЯ ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРАЦІВНИКОМ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ

Розглянуто причини та умови перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. Серед них визначено специфічні причини та умови, притаманні цьому злочину. Запропоновано заходи усунення окремих розглянутих причин та умов.

Ключові слова: перевищення влади або службових повноважень, працівник правоохоронного органу, причини та умови злочинності.

Постановка проблеми. Виявлення й аналіз причин та умов, які обумовлюють (детермінують) злочинність, є одним з основних завдань кримінологічних досліджень. Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу – злочин, який підриває зсередини не тільки службову діяльність того чи іншого правоохоронного органу, а й авторитет держави у цілому.

Причини та умови злочинності об'єднуються у кримінології єдиним родовим поняттям «криміногенні детермінанти». Вони представляють собою сукупність соціально негативних, економічних, ідеологічних, психологічних, організаційно-управлінських явищ, які породжують та обумовлюють (детермінують) злочинність як їх наслідок. У кримінологічній науці це означає, що причина (причини) обумовлює (викликає) наслідок – злочинність, а в окремому злочині дія індивіда – самий злочин. На відміну від причини, умова лише допомагає реалізації її дії і представляє собою середовище, обстановку, що допомагає, сприяє дії цих причин. Але сама умова не може викликати вчинення злочину, вона виконує допоміжну роль, тоді як причина – домінуючу.

Визначення детермінації перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з урахуванням сьогоденних реалій України дасть можливість розробити та впровадити комплекс дієвих заходів запобігання цьому та іншим злочинам у сфері службової діяльності.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання детермінації перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу досліджувались такими вченими: П.П. Андрушко, О.Ф. Бантишев, А.В. Галахова, О.О. Дудоров, В.Ф. Кириченко, М.Й. Коржанський, Ю.І. Ляпунов, П.С. Матишевський, М.І. Мельник, А.Н. Трайнін, М.І. Хавронюк, Н.М. Ярмиш та ін. Разом з тим дослідженню детермінації перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу у сучасних умовах приділено недостатньо уваги.

Мета статті: розглянути причини та умови перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу; визначити специфічні причини та умови, притаманні цьому злочину; запропонувати заходи усунення окремих розглянутих причин та умов.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж визначити, які причини викликають існування такого злочину, як перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, та умови, що сприяють його поширенню як у державі в цілому, так і в окремих правоохоронних органах, необхідно дослідити загальні причини злочинності, адже поширення будь-яких видів злочинів перш за все пов'язане зі змінами, які відбуваються у державі та суспільстві.

Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу належить до групи службових злочинів і майже завжди пов'язане із вчиненням

інших злочинів цієї групи. Тому при розгляді причин злочину, передбаченого ст. 365 КК України, доцільно дослідити загальні причини службових злочинів та обставини, які їм сприяють.

На формування особи злочинця, який вчиняє злочини у сфері службової діяльності, впливають різні зовнішні фактори (політичні, економічні, соціально-психологічні та ідеологічні, фактори правового характеру та ін.) [1, с. 65].

Так, у політичному житті суспільства найбільш небезпечними є негативні наслідки послаблення виконавчої влади, передусім, її центральної ланки. Посилюючим фактором є тенденція прийняття владними структурами економічних рішень під впливом кон'юнктурних політичних міркувань на шкоду економічній доцільності.

Це призводить до різкого зниження дисципліни, безконтрольності державних службовців. Що, у свою чергу, є живильним середовищем для зловживань та перевищень влади або службових повноважень, корупції, хабарництва, лобізму інтересів певних угруповань на усіх рівнях державної влади, прямої участі державних службовців у діяльності комерційних структур тощо.

Економічні фактори викликають виникнення основних причин загострення в Україні криміногенної обстановки, адже загальна економічна криза (розбалансованість економіки, спад виробництва, падіння життєвого рівня населення і т.п. створюють живильне середовище для правопорушень).

Соціально-психологічні та ідеологічні фактори злочинності свідчать про те, що громадяни України, які живуть лише за рахунок продажу власної фізичної та інтелектуальної праці, спостерігаючи злочинний плин економічних реформ, почувають себе ошуканими та обдуреними і стають на хибний шлях дрібного кримінального бізнесу, поступово поширюючи коло злочинних діянь.

Занепад морально-психологічних норм, падіння загального культурного рівня населення та освітнього рівня молоді – основні причини, що викликані негативними соціально-психологічними та ідеологічними факторами у країні.

Звикання населення до кримінальної поведінки, яка приносить прибутки, загальний правовий нігілізм призводять до нових, раніше невідомих або менш поширених в Україні, злочинів.

Ідеологічний вакуум, загальне зниження культури населення і правової культури, зокрема, тенденції всюдозволеності, правовий нігілізм та відсутність правосвідомості у більшій частини населення заповнюється очікуванням подарованих, а не зароблених власною працею матеріальних благ.

Фактори правового характеру, що впливають на стан злочинності – це непослідовне здійснення правової реформи, крайності у судовій практиці. Зміни у кримінальному процесуальному законодавстві та судова реформа при існуванні правозастосовчої практики, яка склалася в Україні, потягли значне збільшення кількості осіб, які залишаються безкарними і поповнюють частину масштабного «кримінального запалення» суспільства.

Збереження такої тенденції призвело до звикання населення до низки видів злочинної поведінки, і, зокрема, використання повноважень по службі з особистою метою як працівниками державних органів влади та управління, так і працівниками правоохоронних органів, перевищення ними влади або службових повноважень, які, фактично, перестали розглядатись із буденної точки зору як заборонені [2, с. 175].

Перевищенням влади або службових повноважень, на нашу думку, сприяють декілька обставин.

По-перше, це нечітке розмежування функцій між правоохоронними та іншими державними органами.

По-друге, існування значних прогалів у різних галузях вітчизняного законодавства, у тому числі кримінальному, цивільному, податковому, трудовому, адміністративному.

По-третє, незнання населенням загальних кримінально-правових норм та механізму притягнення до кримінальної відповідальності, яка має найбільшу силу репресії, що дозволяє окремим працівникам правоохоронних органів використовувати це та залякувати громадян, шантажувати їх, погрожуючи притягненням до кримінальної відповідальності та засудженням на тривалі терміни позбавлення волі, а також використовувати у своїй діяльності незаконні методи.

По-четверте, наявність можливості працівників правоохоронних органів опосередковано (через інших осіб) займатись комерційною діяльністю з використанням професійних знань та службових можливостей (засновувати приватні підприємства, надавати кон-

сультаційні та інші послуги за платню тощо), організувати «прикриття» зовні легальних фірм, зміст діяльності яких, методи та форми роботи заборонені законами України.

По-п'яте, принципи побудови внутрішньої структури правоохоронних органів є недосконалими, що дозволяє особам, які не мають достатніх професійних знань та є морально розбещеними, під маскою «дисциплінованих, сумлінних виконавців» потрапляти на верхні шаблі цієї структури, про що свідчать численні матеріали службових розслідувань та кримінальних проваджень [3, с. 108].

По-шосте, принципи добору кадрів до правоохоронних органів не відповідають дійсним вимогам сьогодення, які ставлять до правоохоронця підвищені вимоги щодо моральних, етичних, культурних рис особистості та якісних спеціальних знань.

По-сьоме, відсутність належного, а в деяких випадках, взагалі відсутність контролю за законністю діяльності правоохоронців (як під час служби, так і поза службою). При цьому мають місце випадки прикриття окремими керівниками правоохоронних органів протиправних дій своїх підлеглих, що заохочує їх до нових порушень.

По-восьме, недосконала організація системи відбору кандидатів на навчання до спеціальних відомчих навчальних закладів, що дозволяє потрапляти на навчання (і, відповідно, на службу) потенційним правопорушникам та іншим морально нестійким та психологічно невиваженим особам. Свідченням цього є вчинення правопорушень та злочинів курсантами та слухачами відомчих навчальних закладів як під час навчання, так і під час проходження практики та стажування у практичних органах [4, с. 270].

Особливістю служби у правоохоронних органах, що впливає на стан злочинності серед їх працівників, є наявність негативних емоцій, які виникають при здійсненні будь-яких службових дій (негативний вплив з боку правопорушників, їх близьких чи родичів, з боку потерпілих та їх представників, з боку адвокатів тощо).

Ще однією причиною вчинення працівниками правоохоронних органів службових злочинів і, зокрема, перевищення влади або службових повноважень є професійна деформація [5, с. 232].

Професійна непридатність тих, хто покликаний охороняти закон, загрожує обернутися порушенням прав та свобод громадян, формуванням у суспільстві свідомості правового нігілізму та всюдозволеності, дестабілізацією у кінцевому рахунку правового та громадського порядку.

Однією з причин професійної деформації працівників правоохоронних органів є той факт, що протягом багатьох років діяльність правоохоронних органів розглядалася як самодостатня, замкнена на вирішенні гостросоціальних проблем, що не мають зовнішнього втручання, перебувала за межами зони критики. Замовчувалися факти про стан злочинності в країні, правопорушення, які вчинялися працівниками правоохоронних органів, ігнорувалася громадська думка про їх діяльність.

Проявом професійної деформації є такі негативні характеристики працівників правоохоронних органів як грубість, зверхність, амбітність щодо громадян, які звертаються до них по допомогу, а також щодо затриманих за вчинення правопорушень.

Заслугує на увагу і той факт, що в окремих випадках не лише спостерігається не якісне проведення службових перевірок по фактах правопорушень у правоохоронних органах, але й невжиття належних, передбачених законом заходів щодо правопорушників.

Загалом причини зловживання чи перевищення влади або службових повноважень, інших службових злочинів необхідно шукати на рівні особи злочинця, адже перш за все особистість є тим підґрунтям, на якому зростають злочинні наміри [6], хоча недоліки та прорахунки у роботі правоохоронних органів та загальні негаразди, безумовно, теж мають суттєвий негативний вплив на стан злочинності.

Жорстка правова регламентація діяльності кожної служби і кожного працівника правоохоронного органу виступає в якості умови, а інколи і самостійної причини, що викликає вчинення злочинів у системі правоохоронних органів.

До соціально-психологічних аспектів, що формують деструктивні явища у правоохоронних органах, слід також віднести бюрократизацію правоохоронної діяльності як наслідок бюрократизації суспільно-політичного та господарського життя країни, яка викликала цілий ряд деформуючих, потворних її форм. Як наслідок – формування безініціативного, часто байдужого до своєї справи, такого, що не має достатнього професіоналізму та високих моральних якостей працівника, у якого відсутня повага до права.

Також перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів може викликатись умовами життя на момент вчинення злочину (матері-

альна скрута, гостра необхідність лікування членів родини) або негативними суб'єктивними причинами: моральними зрушеннями та вадами особистості. І якщо об'єктивні причини та умови, що штовхають особу на вчинення злочину, лише у 6,3 % випадків мають своє негативне відображення, то морально-психологічні причини, в переважній більшості випадків, є рушійною силою до вчинення злочинів [7, с. 8].

Однією з умов, яка, на нашу думку, створює сприятливі умови для правопорушень у правоохоронних органах, є недостатнє використання контрактної системи служби, яка здатна встановити жорсткі та обов'язкові межі допустимого у поведінці та вчинках працівників, чіткі обов'язки сторін та сувору (у тому числі і матеріальну) відповідальність за їх порушення, і дозволить вирішити одночасно декілька проблемних питань.

По-перше, за рахунок контрактної системи служби підвищується відповідальність кожного працівника за його дії та вчинки як по службі, так і поза службою.

По-друге, вирішується питання плинності кадрів. Перед тим як укласти контракт, кожен кандидат у працівники правоохоронного органу добре поміркує, чи варто припускати будь-які правопорушення, якщо за це буде передбачено поряд з дисциплінарною сувору матеріальну відповідальність (відшкодування потерпілим і державі матеріальної та моральної шкоди), втрату існуючого соціального статусу працівника правоохоронного органу.

По-третє, це дозволить позбутися баласту і залишитися лише тим особам, які віддані службі і дійсно вболівають за загальну справу боротьби зі злочинністю та здатні працювати для загального добра.

По-четверте, контрактна система дозволить звести до мінімуму кількість правопорушень за рахунок якісного добору кадрів.

По-п'яте, підвищиться ефективність роботи у боротьбі із злочинністю за рахунок формування професійного ядра.

По-шосте, це дозволить підняти престиж професії правоохоронця та авторитет правоохоронних органів в очах населення.

По-сьоме, як населення у цілому, так і кожен громадянин, який бачитиме дійсно спеціаліста по боротьбі зі злочинністю, охоронця порядку та особистої безпеки громадянина, буде йти назустріч проханням працівників правоохоронних органів допомогти у виконанні службових обов'язків, оскільки буде подолано бар'єр, який існує між населенням та правоохоронцями.

Додатковим економічним чинником на користь контрактної форми залучення до служби є можливість заощадити значні кошти при введенні такої системи служби (спеціалісти будуть працювати після самостійного проходження навчання за спеціальністю, а не намагатимуться отримати «задарма» диплом про юридичну освіту та перейти до інших структур; забезпечення житлом осіб, які прийшли працювати, а не для того щоб отримати квартиру і піти на більш спокійну та вигідну роботу тощо).

Висновки. До причин та умов перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу слід віднести як загальні для усієї злочинності фактори (політичні, економічні, соціально-психологічні, ідеологічні, фактори правового характеру та ін.), так і специфічні для злочинів, що вчиняються у сфері службової діяльності, зокрема, правоохоронної. Специфічні фактори можна поділити на об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних належать відсутність чіткого розмежування функцій правоохоронних та інших державних органів, прогалини у законодавстві, правова неграмотність населення, недостатній контроль з боку відповідних державних органів та громадськості за діяльністю правоохоронців, незадовільна індивідуально-виховна робота з боку керівництва відповідних служб і підрозділів правоохоронних органів, недосконалі внутрішня структура цих органів та система відбору кадрів як на навчання до відомчих навчальних закладів, так і безпосередньо на службу, недостатнє використання контрактної системи служби у правоохоронних органах. До суб'єктивних належать професійна деформація, низькі моральні якості окремих працівників правоохоронних органів.

Бібліографічні посилання

1. Мезенцева І. Кримінологічна характеристика особи корупційного злочинця. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 3. С. 65–71.
2. Мартиненко О.А. Теоретичні концепції злочинності серед працівників органів внутрішніх справ. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2004. № 2. С. 173–178.
3. Ануфрієв М.І., Венедіктов В.С., Негодченко О.В., Соболев В.О., Шкарупа В.К., Щер-

бина В.І. Соціологічно-правові аспекти зміцнення службової дисципліни в органах внутрішніх справ України: навчально-методичний посібник. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. 164 с.

4. Кисіль З.Р. Професійна адаптація молодих працівників ОВС до умов службової діяльності. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ МВС України*. 2003. № 2. С. 268–274.

5. Охрименко Т.В. Особистісна деформація та зростання професійного рівня діяльності працівників прокуратури та слідчих. *Науковий Вісник Юридичної академії МВС України*. 2004. Спец. вип. № 1. С. 232–237.

6. Новаков О.С. Класифікація мотивів злочинної поведінки працівників міліції у сфері службової діяльності. *Право і безпека*. 2002. № 4. С. 192–196.

7. Шалгунова С.А. Кримінально-правові та кримінологічні заходи попередження хабарництва серед співробітників органів внутрішніх справ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 1999. 17 с.

Надійшла до редакції 02.05.2019

References

1. Mezentseva I. (2014) Kryminolohichna kharakterystyka osoby koruptsiynoho zlochynstya [Criminological Characteristics of a Corrupt Offender]. *Naukovyy chasopys Natsional'noyi akademiyi prokuratury Ukrainy*, 3, 65–71 [in Ukr.].

2. Martynenko, O.A. (2004) Teoretychni kontseptsiyi zlochynnosti sered pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav [Theoretical concepts of crime among law enforcement officials]. *Visnyk Zaporiz'koho yurydychnoho instytutu*, 2, 173–178 [in Ukr.].

3. Anufriyev, M.I., Venediktov, V.S., Nehodchenko, O.V., Sobolyev, V.O., Shkarupa, V.K., Shcherbyna, V.I. (2000) Sotsiolohichno-pravovi aspekty zmitsnennya sluzhbovoyi dystsypliny v orhanakh vnutrishnikh sprav Ukrainy [Sociological and Legal Aspects of Strengthening Service Discipline in the Bodies of Internal Affairs of Ukraine]: navchal'no-metodychnyy posibnyk. Dnipropetrovsk: Nauka i osvita [in Ukr.].

4. Kysil', Z.R. (2003) Profesiynna adaptatsiya molodykh pratsivnykiv OVS do umov sluzhbovoyi diyal'nosti [Professional adaptation of young police officers to the conditions of employment]. *Visnyk L'vivs'koho instytutu vnutrishnikh sprav MVS Ukrainy*. 2003. № 2. S. 268–274 [in Ukr.].

5. Okhrymenko, T.V. (2004) Osobystisna deformatsiya ta zrostannya profesiynoho rivnya diyal'nosti pratsivnykiv prokuratury ta slidchykh [Personal deformation and increase of professional level of activity of prosecutors and investigators]. *Naukovyy Visnyk Yurydychnoyi akademiyi MVS Ukrainy*, spets. vyp. 1, 232–237 [in Ukr.].

6. Novakov, O.S. (2002) Klasyfikatsiya motyviv zlochynnoyi povedinky pratsivnykiv militsiyi u sferi sluzhbovoyi diyal'nosti [Classification of motives for criminal behavior of police officers in the field of official activity]. *Pravo i bezpeka*, 4, 192–196 [in Ukr.].

7. Shalgunova, S.A. (1999) Kryminal'no-pravovi ta kryminolohichni zakhody poperedzhennya khabar-nytstva sered spivrobotnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav [Criminal Law and Criminological Measures for Preventing Bribery among Police Officers]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Kyyiv [in Ukr.].

SUMMARY

Makotchenko L.M. Determination of exceeding of authority or official powers by a law-enforcement officer. The author has studied causes and conditions of abuse of authority or official powers by a law enforcement officer. Among them are identified specific causes and conditions inherent in the crime. She has proposed means of addressing the individual examined the causes and conditions.

It has been stated that the causes and conditions of crime are combined in criminology with the only generic term "criminogenic determinants". They are a set of socially negative, economic, ideological, psychological, organizational and managerial phenomena that give rise to and determine (determine) crime as a consequence. In criminological science, this means that the cause (s) determines (determine) the consequence - crime, and in a separate crime the action of the individual - the crime itself. Unlike a cause, a condition only helps to execute its action and is an environment, a facilitating environment contributes to the action of these causes. But the condition itself cannot cause the crime, it plays a supporting role, whereas the reason is dominant.

It has been established that the reasons and conditions of abuse of power or official authority of a law enforcement agency should be attributed to both common factors for all crime (political, economic, social-psychological, ideological, legal factors, etc.), and specific to offenses in the field of official activity, in particular law enforcement. Specific factors can be divided into objective and subjective. Objectives include the lack of a clear delineation of the functions of law enforcement and other state bodies, gaps in legislation, legal illiteracy of the population, insufficient control by the relevant state bodies and the public over the activities of law enforcement agencies, unsatisfactory individually-educated work on the side and law enforcement units, the imperfect internal structure of these bodies and the system of personnel selection both for training at departmental educational institutions and directly at fierceness, underutilization of the contract system of law enforcement. Subjective include professional deformation, low moral qualities of individual law enforcement officers.

Keywords: *exceeding of authority or official powers, a law enforcement officer, causes and conditions of crime.*